

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
“ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ”

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІКА
ПСИХОЛОГІЯ
ФІЛОСОФІЯ

ВИПУСК 25

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – 2012

Юрій Кашпур

**ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СЕКСУАЛЬНИХ
УЯВЛЕНЬ ПРО СЕБЕ В ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ**

У статті презентовано комплекс психодіагностичних методик для виявлення особливостей розвитку сексуальної самосвідомості особистості в період дорослішання.

Ключові слова: сексуальна ідентифікація, сексуальні емоційно-оцінні переживання, сексуальна активність, сексуальна самосвідомість.

В статье представлен комплекс психодиагностических методик для выявления особенностей развития сексуального самосознания личности в период взросления.

Ключевые слова: сексуальная идентификация, сексуальные эмоционально-оценочные переживания, сексуальная активность, сексуальное самосознание.

At the article there is represented psychognostic methods to discover development traits of sexual personal self-concept at moving into adulthood.

Key words: sexual identification, sexual emotional-valuable feeling, sexual activity, sexual self-consciousness.

Постановка проблеми. Світові тенденції стосовно розвитку демократії, ринкових відносин та моральних принципів знайшли своє відображення і в українському суспільстві. В засобах масової інформації задля підвищення рейтингової успішності учасників шоу, образу ведучого чи телепрограми в цілому вже давно використовують атрибути сексуальної привабливості. Сучасні підлітки та юнаки, які є найактивнішими споживачами продуктів телевізійної індустрії, активно обговорюють зі своїми ровесниками еталони сексуальності та наслідують презентовані зразки, практично не піддаючи аналізу доцільності таких дій. У разі отримання негативного досвіду під час інтимних взаємодій фрустрована молодь переживає труднощі в побудові власної системи сексуальних уподобань через те, що в цьому віці ще не має достатнього власного досвіду парної взаємодії. Сексуальна самосвідомість під дією таких травмуючих подій може деформуватися або набувати дифузних форм, що провокує розвиток сексуальних комплексів. Проблемою психолога, який працює з означеною категорією клієнтів, є відсутність апробованого психодіагностичного інструментарію, за допомогою якого можливо було б виявити рівень розвитку сексуальної самосвідомості та її структурних компонентів.

Мета написання статті полягає в презентації комплексу психодіагностичних методик, які були використані нами в дослідженні особливостей психосексуального розвитку та сексуальних уявлень про себе особистості підліткового та юнацького віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз досліджень Л. Гридковець, О. Зінов'євої, А. Кінсі, І. Кона, Г. Келлі, У. Мастерса, О.Сечейко та ін. з проблеми сексуальної самосвідомості особистості засвідчив, що це явище є маловивченим як зарубіжною, так і вітчизняною наукою, а тому психолого-педагогічна практика не володіє достатнім експериментально-діагностичним матеріалом. Для збору останнього невід'ємним завданням стало виділення компонентів та критеріїв оцінки сексуальної самосвідомості. Із цією метою на основі синтезу критеріальних моделей психосексуального розвитку Дж. Банкрофта, М. Кле, О. Сечейко В. Пісоцького було зроблено висновок, що найбільш оптимально розвиток системи сексуальних уявлень особистості про себе можна діагностувати за трьома компонентами – когнітивним, емоційним і поведінковим. Когнітивний компонент характеризує сексологічну компетентність людини, тобто сформованість теоретичної системи знань про феномен сексуальності та уявлення про себе як еротично-привабливу особу (сексуальна ідентичність). У контексті емоційного компонента визначено такі сексуальні емоційно-оцінні переживання, як самооцінка, прийняття міри адекватності власної сексуальності та здатність індивіда цінувати свої переваги. Поведінковий компонент розкриває готовність людини до виконання певних дій у відповідних сексуально спрямованих життєвих ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Під час виділення критеріїв сексуальної самосвідомості ми керувалися положенням про те, що «за допомогою експертного методу можна провести оцінку об'єктів, для яких ще не розроблені або в принципі не можуть існувати об'єктивні методи оцінки [7, с.19]». Використання опитування групи експертів без взаємодії (практичних психологів та педагогів (20 осіб) дозволило провести оцінювання розвитку сексуальної самосвідомості підлітків та юнаків за такими критеріями: повнота сексуальних уявлень, статево-рольова ідентичність, ціннісне ставлення до себе, ступінь власної активності в сексуальних уявленнях.

Відповідно до виділених критеріїв та компонентів означеного утворення нами був сформований відповідний комплекс психодіагностичних методик.

Для дослідження сексуальної ідентичності використовувалися «Методика дослідження уявлень про фізичні якості власного сексуального «Я» [8], методика «Особистісний диференціал» [6], «Методика вимірювання гендерної ідентичності» М.В. Буракової та В.А. Лабунської [1], Методика вивчення сексуальних установок особистості» Г. Келлі [4].

Так, з метою визначення рівня теоретичної обізнаності досліджуваних зі змістом сексуальної привабливості образу «Я», а точніше, його фізичних характеристик нами була модифікована та використана «Методика дослідження уявлень про фізичні якості власного сексуального «Я». Ця методика була створена за аналогією до методики на визначення образу фізичного «Я» Р. Моляко [8]. Оскільки вона використовувалася для вивчення особливостей розвитку когнітивної складової сексуальної самосвідомості особистості, то її змістовно вона була наповнена таким контекстом, що дозволяв визначити, наскільки сформованими в підлітків та юнаків є уявлення про фізичні якості чоловіків і жінок та їхні сексуально привабливі якості.

Змістовна частина цієї методики складається з двох частин і проводиться, відповідно, у два етапи. На першому етапі увага досліджуваних концентрується на аналізі фізичних (фемінних та маскулінних) відмінностей між чоловіками та жінками. У процесі виконання завдань учасники експерименту мали назвати якомога більше якостей, які б указували на конкретні характеристики, що відрізняють зовні чоловіків та жінок (наприклад, шкіра, м'язи, вага, плечі, зріст, об'єм голови, жирові відкладення і под.). На другому етапі респондентам необхідно визначити якомога більше тілесних ознак, які виділяють із широкого загалу сексуально привабливих чоловіків та жінок. Така методика дозволила виявити, по-перше, наскільки в уявленнях підлітків та юнаків є деталізованими образи чоловіка та жінки в цілому, та, по-друге, який рівень сформованості в них уявлень про фізичні якості сексуально привабливих людей. Через призму таких образів у процесі рефлексії та набуття власного життєвого досвіду підлітки та юнаки набувають фізичної та сексуальної ідентичності.

На основі аналізу праць Т. Говорун, Г. Келлі, Д. Романовської, Р. Bentler було визначено ряд властивостей, що вказують на фізичні відмінності між чоловіками та жінками. Такий набір якостей був необхідний задля обробки даних за методикою, на основі якої визначалася достовірність відповідей та відповідно здійснювалося нарахування балів за кожну відповідь. Передбачалося, що чим більше таких характеристик було виявлено у звітах респондентів, тим рівень розвитку їхніх уявлень про фізичні якості сексуального образу чоловіків та жінок буде вищим. Крім того, уявлення про тілесні властивості інших чоловіків та жінок розглядалися нами як відрефлексовані на рівні власного сексуального образу підлітків та юнаків.

У ході емпіричного дослідження інших сексуальних уявлень, що були включені в образ сексуального «Я» підлітків та юнаків, ми базувалися на психосемантичному аналізі показників розвиненості їхньої сексуальної самосвідомості. З метою вивчення соціально-психологічних характеристик сексуального «Я» в уявленнях учасників експерименту було використано методику «Особистісний диференціал» в адаптації Є. Бажина та А. Еткінда [6]. Метою її використання в нашому дослідженні є визначення ступеня виразності соціально-психологічних властивостей (рис, якостей, здібностей) у власному образі «Я» досліджуваного. Таким чином, у процесі дослідної роботи методика «Особистісний диференціал» була використана нами для вивчення трьох основних соціальних ознак образу сексуального «Я» підлітків та юнаків: наскільки респонденти відрефлексовують, що вони наділені певними соціально бажаними властивостями, вольовими якостями та ознаками активності.

Проведення методики зводилося до такої процедури: респондентам пропонувалося проаналізувати власні соціально-психологічні риси як сексуального об'єкта за допомогою стандартного переліку якостей. Вони мали б визначити за кожним із наведених понять ступінь їх вираженості в самих себе. Обробка результатів здійснювалася шляхом аналізу набраних балів за трьома шкалами, а саме: рефлексія своєї сексуальної привабливості, рефлексія власної сили волі та

рефлексія власної активності. Такий спосіб вивчення образу сексуального «Я» дозволив стандартизовано вивчити, поряд із фізичними його якостями, когнітивний зміст та соціально-психологічні характеристики образу сексуального «Я» досліджуваних.

Для вивчення статево-рольової позиції підлітків та юнаків у нашому дослідженні була використана адаптована версія опитувальника, що модифікована М.В. Бураковою і В.А. Лабунською [1] та отримала назву «Методика вимірювання гендерної ідентичності», яка визначається на основі співвідношення виявлених у респондентів проявів психологічних властивостей маскулінності та фемінності. Автори виділяють шість типів гендерної ідентичності: фемінний, помірно фемінний, андрогінний, недиференційований, помірно маскулінний, маскулінний. Методика дає можливість визначити міру узгодженості статево типізованих якостей в образі сексуального «Я». Цей критерій є досить важливим у нашому дослідженні, оскільки неузгодженість за шкалами «маскулінності» та «фемінності» може відображатися в подальшому на сексуальній соціалізованості підлітків та юнаків.

Для вивчення когнітивної складової сексуальної самосвідомості особистості, яка дорослішає, зокрема сексуальної ідентифікації, до складу якої входять її сексуально-рефлексивні уявлення про себе щодо сексуальної активності представників різних статей, нами була використана «Методика вивчення сексуальних установок особистості» Г. Келлі [4]. Текст базового варіанту методики в нашому дослідженні зазнав певних модифікацій через те, що оригінальна її версія методики застосовувалась у США, де система сексуального виховання має дещо інші механізми функціонування: велику частку роз'яснювальних робіт здійснюють лікарі та вчителі, існує велика кількість організацій, які проводять відповідні просвітницькі заходи в закладах освіти. На основі ряду відбіркових процедур був створений перелік питань для опитувальника. Питання були змістовно розділені відповідно до груп сексуальних уявлень, а саме: сексуально-орієнтаційні – уявлення, що стосуються загальних питань сексуальності, сексуального потягу, зорієнтованості, сексуальних відмінностей між статями, впливу анатомічних особливостей на якість статевого зносин; сексуально-коїтальні – уявлення, у яких розкривається основний зміст проникаючих сексуальних контактів.

Під час виконання завдання досліджуваним необхідно було оцінити кожну з установок щодо статі та сексуальності відповідно до того запасу знань, що набувався ними в процесі їхнього власного життєвого досвіду. Респондентам необхідно було дати стверджувальну, заперечувальну чи нейтральну відповідь. У ході обробки матеріалів дослідження головними критеріями при визначенні кількості набраних балів був ступінь упевненості у власній відповіді на запропонований вислів та міра достовірності інформації, якою керується досліджуваний індивід у процесі створення своїх сексуальних образів чи уявлень. Використання цієї методики дало можливість виділити міру адекватності тих когнітивних орієнтацій, які підлітки та юнаки використовують для побудови своїх сексуальних сценаріїв під час парної інтимно-особистісної взаємодії.

Наступним кроком у дослідженні генези сексуальних уявлень особистості був щодо сексуальних емоційно-оцінних переживань підлітків та юнаків. Комплекс методичних засобів у межах дослідження зазначеного компонента сексуальної самосвідомості особистості, що дорослішає, включав такий перелік методик: «Шкала оцінки власної сексуальності» (W.E. Shell, D.R. Papini) адаптована Г. Поттер [2]; самоактуалізаційний тест (CAT) Ю. Альошиної, Л. Гозмана, М. Загика, М. Кроза [9]; тест на визначення рівня самоповаги М. Розенберга в модифікації А. Прихожан [5].

Для вивчення самооцінки власних сексуальних уявлень, переконань, орієнтацій, установок підлітків та юнаків, нами використовувалася «Шкала оцінки власної сексуальності». Авторами цієї методики є W.E. Shell, та D.R. Papini (1989) [2]. З метою комплексного вивчення задоволеності сексуальними взаєминами особистості «Шкала оцінки власної сексуальності» успішно використовувалася пізніше такими дослідниками, як Г. Поттер та С. Діденко. Зокрема Г. Поттер зазначає, що ця методика дозволяє розширити обсяг знань про всю гаму сексуальних емоційно-оцінних переживань людини будь-якого віку. Методика включала три субшкали, які в сукупності описують оцінне ставлення до різних атрибутів сексуального «Я», а саме: 1) самооцінка своїх сексуальних можливостей; 2) сексуальна стурбованість, тобто, оцінка власної зацікавленості сексуальною тематикою; 3) сексуальна депресія чи міра пригнічуваності питаннями інтимно-еротичного змісту. Якщо мета використання двох перших субшкал є цілком зрозумілою, навіть з їхніх назв, то метою використання останньої, на нашу думку, є визначення психосексуального status quo людини через те, що якість сексуальної активності залежить від наявності/відсутності сексуальної тривожності, еротофобії, тобто установки реагувати негативними емоціями на сексуальні ситуації, низької оцінки власних сексуальних можливостей у порівнянні з можливостями інших, сексуальної депресії, точніше тенденції до переживання негативних емоцій щодо власних здібностей у

сексуальній сфері, високої сексуальної стурбованості (тенденції думати тільки про свої сексуальні негаразди).

У ході дослідження самосприйняття особистості в контексті сексуальних уявлень про себе необхідно було визначити ступінь прийняття своїх якостей незалежно від негативного впливу факторів, що дезадаптують підлітків та юнаків на шляху до усвідомлення себе як сексуально привабливих об'єктів. Відповідно до поставленої мети в нашому дослідженні було використано самоактуалізаційний тест (САТ) Ю. Альошиної, Л. Гозмана М. Загика, М. Кроза [9]. Використовуючи методику САТ, ми визначили міру безоцінного безумовно позитивного ставлення до себе та свого минулого сексуального досвіду підлітків та юнаків. Проведення методики зводилося до такої процедури: учасникам експерименту необхідно було проаналізувати деякі психологічні установки, які можуть простежуватися в них у різних ситуаціях сексуального змісту. До кожної з установок пропонується протилежне твердження. Їм необхідно було обрати ту, що є ближчою для їхнього світосприйняття. Під час аналізу даних, отриманих за цією методикою, особливу інтерпретаційну цінність для нас мали ті, що стосуються шкали самосприйняття особистості. Тому, спираючись на інструкцію по інтерпретації даних за цією психодіагностичною методикою та мету використання цього тесту, у межах нашого експериментального, дослідження спрямованого на визначення самосприйняття особистістю власної сексуальної привабливості, ми провели вибірккову обробку по САТ.

Самоповага особистості як об'єкта сексуальності є однією із найбільш важливих її рис тому, що визначає взаємостосунки людини з потенційними та реальними сексуальними партнерами, адже визначає міру зрілості її когнітивних структур, а саме сексуальної ідентифікації та є умовою, що сприяє варіаціям життєвого самовизначення в конкретних видах сексуальної активності. Для визначення рівня самоповаги підлітків та юнаків як об'єктів сексуальності використовувався «Тест на визначення рівня самоповаги», автором якого є М. Розенберг. Модифікацію та апробацію для використання в країнах СНД тест пройшов у дослідженнях Г. Прихожан [5]. Метою використання цієї методики в ході вивчення особливостей генези сексуальних уявлень особистості було виміряти та зафіксувати більш або менш стійку міру позитивності ставлення індивіда до себе, що базується на об'єктивних сексуальних успіхах та еротичних перевагах. Методика дозволила визначити такі специфічні ціннісні судження, якими індивід визначає ступінь власної здатності, значущості та успішності у своїх реальних чи потенційних сексуальних взаєминах.

Використовуючи вказану методику, ми намагалися довести таку закономірність: чим вищим є рівень сексуальної самоповаги, тим диференційованішими будуть сексуальні уявлення та установки щодо власної сексуальної активності в підлітків та юнаків. Поряд із цим ми висунули припущення щодо можливості вступу в сексуальні стосунки індивідів з різним рівнем самоповаги. Іншими словами, може існувати потенційна залежність рівня поваги і строку вступу в сексуальну активність.

Для вивчення уявлень особистості про свою реальну чи потенційну сексуальну активність нами був розроблений та апробований опитувальник «Моя сексуальна активність» [3]. Цей опитувальник дав можливість окреслити загальну картину розвитку уявлень за різними видами сексуальної активності особистості підліткового та юнацького віку. Питання, які використовувалися в опитувальнику, були підібрані та згруповані в блоки таким чином, щоб зміст тексту методики послідовно відкривав уявлення про сексуальну активність учасників експерименту від менш інтимних до більш відвертих. Змістовно блоки суджень опитувальника презентовано в наступній послідовності: сексуально-інтимне спілкування, демонстративна фасилітарна поведінка, залицяння чи флірт, сексуальні фантазії, мастурбація, петинг, сексуальний дебют та регулярні проникаючі сексуальні стосунки. Учасникам експерименту пропонувалося поставити відмітку навпроти того варіанту відповіді, який їм найбільше імпонує. Варіанти відповідей були підібрані таким чином, щоб у них з різною силою відображалася активність досліджуваного. Надалі, у процесі опрацювання відповідей, за кожну відповідь нараховувалася певна сума балів, а саме: 2 бали за відповідь, у якій відбита найбільш активна позиція, 1 бал – за часткову чи середню активність, 0 балів – за пасивність до запропонованої ситуації. Аналіз результатів опитувальника «Моя сексуальна активність» здійснювався за кожним блоком питань окремо через те, що вони визначають консистентно різні види сексуальної активності.

Висновок. Підбираючи комплекс методик для об'єктивного та всебічного вивчення особливостей розвитку сексуальної самосвідомості підлітків та юнаків, необхідно, щоб у сукупності вони були спрямовані на виявлення адекватності сексуальних уявлень про себе, визначення статево-рольової ідентичності, характеристику ціннісного ставлення до себе як сексуального об'єкта та

встановлення ступеня власної активності в сексуальних уявленнях.

ЛІТЕРАТУРА

5. Буракова М.В. Интерпретация маскулинности-феминности внешнего облика женщины : На примере прически : автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата психологических наук : 19.00.05 / Буракова Марина Викторовна. – Ростов-на-Дону, 2000. – 22 с.
6. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності: підручник / Сергій Васильович Діденко, Олена Сергіївна Козлова. — К. : Академвидав, 2009. — 304 с.
7. Кашпур Ю.М. Психодіагностичний інструментарій для вивчення уявлень про власну сексуальну активність особистості підліткового та юнацького віку / Кашпур Юрій Михайлович // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць; Ч. 1. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2009. – С. 483 – 490.
8. Келли Г. Основы современной сексологии / Г. Келли. – СПб. : Питер, 2000. – 896 с.
9. Ковалев Сергей Викторович. Подготовка старшеклассников к семейной жизни: тесты, опросники, ролевые игры : кн. для учителя / С.В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1991. – 143 с.
10. Моляко Р.В. Образ фізичного Я: становлення та деформації у пацієнтів з косметичними вадами: дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.04 / Моляко Роксолана Валентинівна. – К., 2006. – 205 с.
11. Мкртычян Г.А. Психология экспертной деятельности в образовании : Теория. Методология. Практика / Герасим Амирович Мкртычян. – Н. Новгород : Нижегород. гуманит. центр, 2002. – 180; [2] с.
12. Личностный дифференциал: метод. рекомендации / Ленингр. н.-и. психоневрол. ин-т им. В.М. Бехтерева; [сост. Е.Ф. Бажин, А.М. Эткинд]. – Л. : Ленингр. н.-и. психоневрол. ин-т, 1985. – 18 с.
13. Практическая психодиагностика : методики и тесты : [учебн. пособие] / [ред.-сост. Д.Я. Райгородский]. – Самара : БАХРАХ-М, 2002 (ГУП ИПК Ульян. Дом печати). – 667; [1] с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кашпур Юрій Михайлович – кандидат психологічних наук, в.о. доцента кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління НПУ імені М.П. Драгоманова.

УДК 159.923:17.022.1

Наталія Кириченко

ЖИТТЄВІ ЦІЛІ ЯК ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретико-емпіричному аналізу ціннісно-смысловой сфери особистості та її ролі у зв'язку із життєвим самовизначенням у процесі життєвого проектування.

Ключові слова: мета, цінність, смисл.

Статья посвящена теоретико-эмпирическому анализу ценностно-смысловой сферы личности и ее роли в связи с жизненным самоопределением в ходе жизненного проектирования.

Ключевые слова: цель, ценность, смысл.

The article deals with profound theoretical and empirical analysis of values. Main focus is given to the role of sensible personality in connection with vital self-determination according to a code of conduct.

Key words: goal, values, sense.

Постановка проблеми. Людське життя багатогранне й різноманітне, наповнене смислом і безсенсове, рутинне і творче, одноманітне й різнобічне, сіре і яскраве, духовно бідне і багате, щасливе й нещасне. На думку М.Й. Варія, людське життя минає ніби у двох світах – зовнішньому і внутрішньому. Внутрішній світ кожної людини неповторний. І в ньому, власне, і народжуються індивідуальні, неповторні смисли буття кожної людини. І якщо перелік цінностей умовно